

A MENYÜLÉSTŐL A FICAMIG

Szinonimák a mai magyar ficam szóra:

ficam
 ficzam
 ficamodás
 ficzamodás
 ficemedés
 ficzemedés
 fitzam
 fitzamlás
 fitzamadás
 fitzomodás
 iszam
 iszamodás
 bicsaklás
 kicsúszás
 kificamodás
 ki-fitzamodás
 kimarjítás
 kimarjulás
 kimenés
 kimenülés
 kimenyítés
 kimenyülés
 kirándítás
 kirándulás
 kimejül
 kimerjítés
 kimönyülés
 marjítás
 marjulás
 megficamodás
 megrándulás
 menülés
 menyülés
 merjítés
 merjülés
 minyulás
 mögmarjulás
 mönyülés
 münnyülés,
 hogy csak a legismertebbeket (?) említsük.

S mindezek egyet jelentenek: nincs kapcsolat, nincs összefüggés egy ízületben két oda tartozó csont között, hiányzik az összekötés, megszűnt a kapcsolat valami külső, erőszakos hatásra, va-

lami külső ok következtében, az ízülethez egyébként odatartozó valamely csont „megficzamodott”.

A most használatos Értelmező Szótár meghatározása szerint a ficam: „Az ízületekben találkozó csontoknak külső, erőszakos hatásra történő kiugrása, helyükből való kimozdulása.”

Ha az orvos megkérdezi a betegtől, mi is történt vele, gyakorta az a laikus válasz: „kiment a bokám”. Furcsa érzéssel hallja ezt a kérdező – pedig a sérültnek igaza van. Valóban: kiment egy csont az ízületből.

Időrendi sorrendben vizsgálódjunk egy keveset.

Hajdanvolt ősmagyar műveltségünk majd minden (rovás)-írásos nyomát gondosan, de tűzzel-vassal (szó szerint!) eltakarították a nyugatról érkezett szerzetesek. Akkoriban nemzetünk léte-nemléte függött lovainktól. Bár művészi módon lovagoltunk, a lóról való leesés (casus ab equo) igen gyakori történés lehetett és elképzelhetetlen, hogy a kulcscsonttörésre, a bokatörésre, a váll- vagy könyökficamra megfelelő szavaink ne lettek volna az ősidőkben. Ép ésszel elfogadhatatlan egyik akadémiai szótárunknak az az állítása, hogy a „menyülés” finn-ugor eredetű kifejezés. Uram, atyám! A jóra való északi népek, akiket legközelebbi rokonainknak nyilvánítottak **Budenz** és **Hunsdorfer** uramék, s akiknek tévtanát még **Arany Jánossal** szemben is hangoztatja még manapság is egy hasonló névhangzású akadémikus (**Franz Glatz**), e szegény finn-ugorok ugyan mikor ültek meg egy lovat?

Én megmondom. Akkor, amikor **Jankó Ábrahám** marosvásárhelyi ügyvédbojtár, akit elmezavarban ért halála után egy évszázaddal lóra ültettek dákoromán szomszédaink – de bronzból készített lóra és már **Avram Jancu** néven. (Nevezett férfiú ugyanis iszonyodott a lótól.)

Az 1500-1600-as években több mint ezer magyar diák szerzett diplomát külhoni-nyugati egyetemeken, legtöbbször Wittenbergában. Szinte elképzelhetetlen, hogy e tudós fők ne láttak volna sérülést, s ne írták volna le anyanyelvükön a ficamot. De: s leírták néhányan, s ez volt az első, a legrégebb neve „egy tag helyéből való elmozdulásának”, s ez volt a kimenés, a kimenyülés, a menyülés – mai megfelelőjével: a ficam.

Pannónia egyes helyein, s a Jászságban, de főként a Székelyföldön megmaradt rovásírásos emlékeink ide vonatkozó jelei-adatai még pontosabb ismertetésre várnak, azokra most nem hivatkozhatom. Viszont: a hajdani latin–magyar írásos emlékeinket idézem az alábbiakban.

- 1488 **Bagonyai ráolvasás** (KIMARJUL)
 „Meg santulth (a ló) merth laba ky mariulth”
 (eluxor: sich verrenken, verrenkt werden)
 Idézi: **ZOLNAY**: Nyelveml. 153.
SZAMOTA ISTVÁN: Magyar Oklevélszótár, Hornyánszky Viktor Könyvkereskedése, Budapest. 1902–1906.
- 1488 **Bagonyai ráolvasás** (MERJÜLÉS)
 „Meriuless”
 exit de pedibus Equorum
 (pararthrosis, luxatio: Verrenkung)
 Idézi: **SZAMOTA ISTVÁN**: i. m.
- 1540 **Magyar Leveles Tár** (1504–1560) (KIMENYÜLÉS)
 „ky mēnywlt”
 (kimenyülés: luxatio, luxus, pararthrosis)
 Idézi: **SZARVAS GÁBOR – SIMONYI ZSIGMOND**: Magyar Nyelvtörténeti Szótár a legrégebb nyelvemlékektől a nyelvújításig. Hornyánszky Viktor, Budapest, 1890, 1891, 1893.
- 1540 **Kolozsvári Levéltár** (KIMEJÜL)
 „ez elmwlt pentheken Waar Mezenel az 10 esek welem, az labom ky meywlt wugy anyera hogy nem alhatok reya”
 (kificamodik, marjul, kimejül)
 Idézi: **SZABÓ T. ATTILA**: Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest és majd Akadémiai Könyvkiadó, Budapest. Folyamatos 1975-től.
- 1568–73 **Tordai glosszák** (KIMENYÜLÉS)
 „luxata membra dicuntur quae suis locis mota sunt, ut inferius ostendemus: kymenýwles”
 (A glosszák 150 szava között már szerepel a „kimenyülés” szó.
 Idézi: **BERRÁR JOLÁN – SZABÓ KÁROLY** (Szerk.): Régi magyar glosszárium, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1984.
- 1577 **XVI. Századi Magyar Orvosi Könyv** (KIMENYÜLÉS)
 „ký mēnywlnék”
 Idézi: a **XVI. Századi Magyar Orvosi Könyv**, Kolozsvár.
- 1577 **LENCSE GYÖRGY: Ars medica** (MÜNNYÜLÉS)
 1571 orvosi szót tartalmaz, s ebből csupán 406 az idegen. Kézírtos. **VARJAS BÉLA** feldolgozása.
- 1588 (KIMENYÜL)
 Idézi: **SZARVAS GÁBOR – SIMONYI ZSIGMOND**:
- 1621 **Szent Biblia** (KIMENYÜLÉS)
 „A sántáknak sántálásoc a kimenyüléstől, ficzamlástol (a luxatione) vagon.” (Jan. 55.)
- In: **Szent Biblia – az Az Istennec O és Uy Testamantomanc.....(KÁROLI GÁSPÁR után) a ALBERTO MOLNAR SZENTZIENSI Hanoviaban (Hanau) M DC VIII** (majd: 1621)
- 1629 **Marosvásárhelyi Levéltár** (MARJULÁS)
 „Az mikor az Kerekes Gergely leanja megh betegült vala hiua engemet oda Kerekes Gergely, s monda hogj az eő leania igen betegh nem tudgja ha veztese vagj marjulas de igen nehezen vagon, az kit hogj en megh kenek eczettel en monda(m) hogj maiulas mert igen nehezen szenvedj.”
 Idézi: **SZABÓ T. ATTILA**: i. m.
- 1673 **COMENIUS ÁMOS JÁNOS: Janua Linguae Latinae** (KIMENYÜLÉS)
 „kimenyülés”
 In: *Janua Linguae Latinae*, Kolozsvár, 1673.
- 1676 **CSEH MÁRTON: Lovak orvosságos könyve** (MINYULÁS)
 „midőn lovad a bokában ki-minyul”
 In: *Lovak orvosságos könyve*, Lócse, 1676.
- XVIII. sz. **Hitbizományi levéltár** (MEGFICZAMODÁS)
 eleje
 „szoktak gyakran megficzamodni – a ki pedig a bákájáb(an) ficzamodik megh”
 In: **JÓSIKA** család levéltára. Idézi: **SZABÓ T. ATTILA**: i. m.
- XVIII. sz. **Hitbizományi levéltár** (FICZAMODÁS)
 eleje
 „Az ficzamodás kétt féle egyik az elejín, az másik az hátullyán, s mindenik köröm házban esik megh: az első lábán való körömhazbeli ficzamodást így orvosold.”
 In: **JÓSIKA** család levéltára. Idézi: **SZABÓ T. ATTILA**: i. m.
- 1708 **Az alábbi szótár:** (MENYÜLÉS)
Dictionarium Ungarico-Latino-Germanicum ..... Autore ALBERTO MOLNAR SZENTZIENSI Pars II. Norinbergae, Sumptibus Martini Endteri, Anno M DCC VIII. (Ficamot, bicsaklást, marjulást, megficzamodást, megmarjulást nem ír; a menyülést pararthrefis, luxatio, Verruckung, Verrenckung szavakkal magyarázza.)
- 1718 **Teleki levéltár** (MEGFICAMODÁS)
 „az karom meg ficamodot mostan is rosszul van”
 In: Teleki levéltár, Marosvásárhely. **A római szent birodalmi gróf széki TELEKI Család Oklevéltára.** Szerk.: **BARABÁS SAMU**, Budapest, 1895.

- 1742 **Manuale Chirurgicum** (FITZAMODÁS)
avagy Chirurgicali Úti-Társ
 „Micsoda az fitzamodás?
 Mikor az csontnak feje természet ellen az ő forgójából ki-
 fordítatik, és egyéb szokatlan helyre mégyen, s az által az
 Embernek szokás-szerint-való hajlási mozgási meg-
 akadályoztatnak, akkor fitzamodásnak neveztetik.”
 In: **MISKOLTZY FERENTZ győri chirurgus: Manuale
 Chirurgicum**, Győr, 1742.
- 1744 **Szeged története** (FICEMEDÉS)
 „ficemedés”
 In: **REIZNER JÁNOS: Szeged története**, Szeged, 1900.
- 1748 **Nemes asszony** (FITZAM)
 „Tsak nem kifittzamíttyák szemeket egymásra néztekben.”
 In: **FALUDI FERENCZ: Nemes asszony**. 1748.
- 1765 (FITZOMODÁS)
 „fitzomodással”
 In: **Akadémiai Nagyszótár**.
- 1767 **Bethlen levéltár** (MARJULÁS)
 „én kötém bé a kezét ki marjulva formálog lévén a keze”
 In: a **gróf BETHLEN család keresdi levéltárában**.
- 1772 **Aranyosszéki adat. Bosla.** (MARIULÁS)
 „mariulás”
 In: **SZABÓ T. ATTILA: i.m.**
- 1772 **Doboka megyei levéltár.** (FITZAM)
 „A Grofomat még ágyba feköve találtam a lába fájdalom
 miatt s még mostis csak fekszik, mivel a Térde kalátsza
 egészszen a czombjára ficzamadott volt, mely miá ugy
 mint másszor a Fársang nem folyhatott”
 In: **Doboka megye levelei**.
- 1774 **gróf TOLDALAGHY levéltára** (FICZAM)
 „Kolosvarat a Collegium kertében nyargalodzván a kö-
 nyökbe karját ki ficzamította”
 In: **Toldalaghy-levéltár**, Kolozsvár.
- 1792 **Kisded Szó-Tár** (MENÜLÉS)
 „menülni”
 In: **Kisded Szó-Tár, mely A' ritkább Magyar fzőkat az
 A.B.C. Rendi fzerént emlékeztető verfekben elő-adja. Ír-
 ta ERDÉLYI BARÓTI SZABÓ DÁVID. A KAFFAI Fő
 Isskolákban a' fzelődebb Tudományoknak Első Királyi
 Tanítója, Kassán, Landerer Mihály betűivel. 1784. (Má-
 sodik kiadás, megbővítve, Kassa, 1792)**
- 1792 **PATIKAI LUKÁTS oktatásaiban:** (KI-FITZAMODÁS,
 KIMENYÜLÉS)
 „A' Tagok' Ki-Fitzamodásáról, avvagy a' Kimenyülésről”:
 „A' Lovak az ő tagjaikat a' helytelen lépés által sokszor ki-
 ficzamittyák. Éfzre lehet ezt venni, ha a ló sántít, és ha az a'
 tag, a' hol a' kimenyülés meg-történt, feldagad.” S később:
 „ a' lapotzkák' ki-menyüléséről is kell fzőlanom”
 In: **PATIKAI LUKÁTSnak egy meg-lett, próbált és okos
 szántó-vető embernek OKTATÁSAI a lovaknak, szarvas-
 marháknak és sertéseknek betegségeiről, 's azoknak gyó-
 gyításáról**. Pesten és Budán, Weingand János Mihály
 könyvtárosnál. 1792.
- 1793 **Proludium.** (MENYÜLÉS)
 „ményül”
 In: **VERSEGHY FERENCZ: Proludium (Nyelvtudomá-
 nyi munka, 1993). Tiszta magyarsággal. 1805.**
- 1808 **Toldalék** (FITZAMODÁS, FITZAMLÁS)
 „fitzamítani: Luxare
 fitzamodni, Fitzamlani, Fitzamni: Luxari”
 Írá: **SÁNDOR ISTVÁN: TOLDALÉK a' Magyar-Deák
 Szókönyvhez, A' mint végsőször jöttki 1767-ben és 1801-
 ben**. Bétsben Pichler Antal betűivel. 1808.
- 1820 **Torda-Aranyos vármegye, Aranyosrákos**(KIMARJULÁS)
 „Lábom ki marjulása miatt...”
- 1828 **Maros-tordai adat, Csókfalva.** (MARJULÁS)
 „néki penig marjulása volt”
- 1828 **Az egészséges** (FICZAMODÁS)
 In: **BUGÁT PÁL: Az egészséges emberi test boncztu-
 dományának alapvonatjai. Hempel Adolf Fridrik után né-
 methől fordítva Bugát Pál által. Két kötet. (A kötetek vé-
 gén szótárral.)** Pesten. Petrózai J. M. És Károlyi Istvánnál.
 1828.
- 1831 **Dési levéltár.** (KIMARJULÁS)
 „az nagy ujjam kimarjult”
 Idézi: **SZABÓ T. ATTILA: i.m.**
- 1833 **Már nincs:** KIMENYÜLÉS, MARJULÁS.
 Megjelenik (a magyar-deák részben): FICZAMODÁS.
 Már van: LUXATIO.
 Még nincs: DYSLOCATIO, DISLOCATIO.
 In: **Magyar-deák és deák-magyar Orvosi Szókönyv a'
 Orvosi Tár' első két évéhez. Kiadák Prof. BUGÁT és
 Dr. SCHEDEL Pesten. Az Orvosi Tár hivatalában. 1833.**
- 1836 **Német és Magyar Zsebszótár.** (FICZAM)
 „ficzam”
 (Úgy magyarázza, hogy „elvonás a ficzamadni igéből.”)
 In: **FOGARASI JÁNOS: Német és Magyar Zsebszótár.**
 1836.

1864 **A magyar nyelv szótára (II. Kötet)** (FICZAM)
 „FICZAM fn. ft. Ficزامot. Jelent elferdülést vagy valami-
 nek rendetlen helyzetét, mely onnan eredt, hogy az illető
 test, vagy tag, különösen csont rendes állapotából kimo-
 zult, kimenyült. Innen lehet mondani: lábficzam, kéz-
 ficzam, nyakficzam. Rokon értelmű: iszam, melyből isza-
 modik, csuklójából, forgójából kicsúszik, kimenyül.”
 In: **CZUCZOR GERGELY és FOGARASI JÁNOS: A ma-
 gyar nyelv szótára.** Emich Gusztáv Magyar Akadémiai
 nyomdászat, Pest. 1864.

1867 **A Magyar Nyelv Teljes Szótára I.–II.**

Benne:

1. ficam: főnév: az állat vagy ember valamelyik végcsontjának kimenülhelyzete; kézficam; láb- nyakficam
2. -ik: k. a.m ficamodik
3. ficamít, ficamodik, kificamít, kificamodik
4. ficamodott: melléknév: helyéből, csuklójából kimenült; fi-
camodott kéz, láb; átvitt értelemben: elferdített, hibás,
helytelen: ficamodott latinsággal írni, ficamodott irály
5. kimarjít
6. kimarjul: kificamít, kificamul
7. kimegy: kifelé, kívülre megy
8. kimenyül
9. kimenyülés: kificamodik, kificamodás
10. marjít (cselekvő ige): valamely tagot csuklójából kifordít,
kificamít, k. a. m. Marul
11. menül: k. a. m. Marul
a) Inn.: menülés, főnév
b) menült, melléknév
12. menyül: k. a. m. Menülni

Összegezve:

Talán teljes, talán nem ez az összeállítás, de meglehetősen hű képet ad e sérülés hajdani megnevezéseiről. Az európai lexikológiában ez már tisztázva volt **AMBROSIUS CALEPINUS** hatnyel-

vű, Bazelban kiadott szótára óta. E szótárban a distortio, -onis, f. főnevet a diatrophé (gör), torcimento (ital), destorce (gall), torcedura (hisp), Verkrümmt (ger) megfelelő szavakkal jelöli. Ugyanitt azonban meg kell jegyeznünk, hogy a distortio főnév, a görög alapokat tekintve helyesebb dystortio alakban. (Az amerikai irodalom használja a distortiót, dislocatiót). A neves szerző a luxo igét úgy magyarázza, hogy „membrum aliquod intorqueo, ekszarthroó”.

Múlt századi magyar szótárszerkesztők, jelesül **LÉVAY ISTVÁN és VIDA ALADÁR** sárospataki tanárok a ficamít igét dia-, parasztrephein, ekszpararthrún, a ficamítás főnevet diasztrophé, ekszarthroszisz, a ficamodás főnevet diasztremma, ekszarthroma, chalaszma görög megfelelőnek jelölték. (Sajnos, görög betűk helyett latinokkal jelöltem a fenti szavakat.)

A keresgélés-kutakodás közben csalódások is érték a szerzőt. Számos olyan nagyhírű és nagy terjedelmű munkát átböngészett, s a bevezetőben leírt számos ficamnévféleség közül egyet sem talált a **SCHLEGLI**-féle szójegyzékben,

CALEPINUS tizenegy nyelvű szótárában,

BUGÁT PÁL saját „bonctudományi” könyvében,
a **JÓKAI**-szótárban,

O. NAGY GÁBOR – RUZSICZKY ÉVA Magyar szinonimaszótárában.

PÓRA FERENC híres, huszadik századeleji munkájában (A magyar rokonértelmű szók és szólások kézikönyve, Budapest, 1906) is csupán az áll, hogy „összeköttetés hiánya, ficamodás, nincs összefüggés; megmarjul”.

Őt előzve **SZILY KÁLMÁN** is csak **BUGÁT**-ot idézi az általa szerkesztett A magyar nyelvújítás szótárában (1902).

De a legújabb, 1998-ik évi, **KISS GÁBOR** szerkesztette, a Budapesti Tinta Kiadónál megjelent Magyar szókincstárban egy újabb, egyébként régi és kedves tájjellegű szó bukkant elő:

CSIKKANÁS!

Ennek a mindennapi, s igen gyakori sérülésnek a nevének eredetével, fejlődésével és végső kialakulásával foglalkozott e szerény munka.